

Verdwijnende silhouetten

GRETA PAUW

*Verdwijvende
silhouetten*

ROMAN

palm|slag

Ontwerp omslag: vandijk ontwerpt, Eindhoven
Ontwerp binnenwerk: Palmslag, Groningen

© 2022 Uitgeverij Palmslag | Greta Pauw

www.palmslag.nl

info@palmslag.nl

www.natuurlijketraining.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit dit boek mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, internet, fotokopie, microfilm of op welke andere (digitale) wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form by print, internet, photoprint, microfilm or any other (digital) means without written permission from the publisher.

ISBN 978 94 932 4533 4

NUR 301

In liefdevolle nagedachtenis aan Ali.

Voor Quinten, Jasmijn, Linde, Zonne,
Tom, Stefan, Nikki, Jon en Roos.

Jullie waren nog te jong voor dit tijdsbeeld,
maar altijd wel in mijn hart.

*De grootheid van een natie en haar morele
voortgang kan worden beoordeeld door de
manier waarop de dieren worden behandeld.*

Mahatma Gandhi

FLEUR

April 2020

Om mijn gedachten te verzetten sla ik de lederen schrijfmap open. Daarin vind ik de tekst van mijn oma, op keurig getypte blaadjes.

Lieve Fleur,

Waar zal ik het verhaal beginnen? In de loop der jaren was ik mezelf kwijtgeraakt. Ik was niet de vrouw geworden die ik hoopte te zijn, maar iemand anders. Er zijn zoveel momenten in mijn leven die een reeks gebeurtenissen in beweging hebben gezet. Het jaar dat mijn leven op de boerderij begon, staat in mijn geheugen gegrift. Daar is het lot opnieuw in mijn handen gelegd. Keer op keer komen de herinneringen terug als een cirkel om me heen.

Het verleden heeft al die jaren zo ver weg gevoeld, maar in werkelijkheid liep mijn jeugd naast me. De pijn zat overal: in de bomen, in de natuur, het werkte dwars door me heen. Dwars door mijn hele lichaam, inclusief mijn organen en cellen. Bloed en energie resoneerden mee met de pijn. Het was het jaar van mijn lotsbeschikking waarvan de uitkomst van tevoren niet te voorspellen was. Het is een verwarrend verhaal. Althans, zo voelt het als ik stilsta bij hoe ik uiteindelijk ben geworden, wie ik ten diepste ben. Als grootmoeder kan ik niet anders dan je mijn verhaal vertellen.

Dankjewel voor de zichtbare vertaling van je verlangen en de onzichtbare woorden van je hart.

Liefs, Oma

Met een glimlach kruip ik op de bank met een kop thee. Zo lief dat ik oma's verhaal mag lezen. Haar levensreis vind ik een groot geschenk. Volgens mij gaat het er niet om hoe je reist, maar dat je reist. Er is geen ander reisadvies dan ervan genieten. Ik blader door de pagina's tot ik bij het begin van februari 2019 kom. Ik ga genieten van haar gedachtespinsels en de verandering in haar leven.

BLOG FLEUR

Februari 2019

Volgers: 0

Waarom bepalen ouderen alles voor ons? Ik voel me anders, daarom blog ik om mijn ideeën op te kunnen schrijven. Ik vind het belangrijk om gehoord te worden. Het liefst zou ik aanbevelingen doen aan ouderen die het voor het zeggen hebben.

Wie ik ben? Ik ben Fleur, een boerendochter, zit in 5-havo en houd van dieren. Ik woon op een stolpboerderij in het westen van Nederland.

Mijn oma komt vanaf vandaag bij ons wonen, zo leuk. Ze zeggen dat ik op haar lijkt, maar ik zie geen gelijkenis tussen mijn blonde en haar grijze haren, haar vale en mijn altijd rode wangen. Ik haat mijn rode wangen. Zelfs onze kleur ogen is niet hetzelfde. De mijne zijn katachtig groen, die van haar wisselen van grijsblauw tot aquablauw als ze lacht. Qua postuur zijn wij ook heel verschillend. Bij haar piepen de rollen vet boven haar tailleband uit en ik ben zo dun als een lat, hoewel ik gelukkig geen vormeloze plank ben. Tussen de middag ging ik vaak bij haar eten. Mijn vriendinnen van school wilden steevast met me mee, maar dan was het toch anders. We hadden andere gesprekken, maar gezellig was het altijd. Dat kan nu niet meer. Met een wasmand in haar handen tuimelde oma van de trap en een gebroken heup was het resultaat. In no-time hebben we een chalet voor haar op ons erf gezet.

Wat ik zo fijn vind aan deze situatie is dat ik nu elke dag even mijn oma kan zien en een excuus heb om thuis weg te

zijn. Mijn moeder zeurt voortdurend en mijn vader praat alleen maar over zijn bedrijf. Begrijp me niet verkeerd, ik ben niet ontevreden hoor. We hebben bijvoorbeeld heel veel dieren waar ik dol op ben. Bovendien houd ik er uitgesproken meningen op na waar het dieren betreft. Zo vind ik, ondanks dat de boerderijdieren afhankelijk van ons zijn, een mens- en dierrelatie gelijkwaardig. Ik heb echter gemerkt dat niet iedereen er zo over denkt. Vandaar mijn blog.

Vroeger ging ik vaak met pap mee om de koeien te voeren, maar het lijkt wel of hij met de jaren economischer gaat denken. Hij neemt steeds meer een overheersende positie in en vecht voor zijn behoud. Door alle wet- en regelgeving is met hart en ziel voor de dieren werken verdwenen. Hij is zo met zichzelf bezig dat hij geen tijd neemt voor de dieren zelf. Hij moppert veel en als ik even niets anders te doen heb, moet ik hem helpen. Zijn standaard opmerking is dan: 'Je eet er toch ook van!'

Ik wens mezelf ruimte toe, hoewel dat gek klinkt op een boerderij, want de meeste kinderen van mijn school wonen in een rijtjeshuis of flat. Ik zou daar stikken. Het liefst ben ik buiten bij de dieren. Vandaag heb ik de eerste uren vrij van school en sluit me op in mijn kamer. Mijn slaapkamer is klein, maar het is tenminste mijn eigen ruimte. Een VERBODEN TOEGANG-bord hangt aan de buitenkant van mijn deur. Mijn broer Max stapt anders zomaar binnen om pennen of andere benodigdheden van mij te stelen. Stelen ja, want hij zegt nooit iets, ontkent alles en vindt dat hij het recht heeft om dingen van een ander af te pakken. Hij is altijd alles kwijt. Dat kan ook niet anders, want zijn kamer is een puinhoop. Zelfs onze hond Zoef zou er met haar ruimtelijk gezichts- en reukvermogen niets kunnen vinden. Mijn moeder komt er niet meer, dus Max moet zelf zijn kleren in de wasmand doen. Gewassen kleren legt ze opgevouwen voor zijn deur. Die stapel is al een

maand niet vervangen. Hij slaapt volgens mij tussen zijn vieze onderbroeken, T-shirts en vuile spijkerbroeken.

Ik word geroepen. Wat nu weer? O ja, ik had mijn moeder beloofd te helpen bij het schoonmaken van het zorgchalet, zoals zij het huisje noemt. Oma komt vandaag. Joepie.

AGNES

‘U bent een bofkont.’

Dat was ze niet! Ze had geen keuze, maar ze slikte haar woorden in. Ze durfde er niets van te zeggen, om ruzie te voorkomen. Ze voelde zich slap en onbetekenend, een speelbal van de omstandigheden. Agnes zat aan de gemeenschappelijke tafel en ergerde zich aan de Afrikaanse vrouw.

‘Veel Nederlandse kinderen voelen zich niet verantwoordelijk voor hun ouders,’ ging de vrouw door.

Misschien was dat waar, dacht ze. Agnes wist gewoon niet wat ze ervan moest denken. Het zou de ouderdom wel zijn. De wereld om haar heen was zo snel aan het veranderen dat ze het nauwelijks kon bevatten. Soms was ze in shock van het nieuws, door de manier waarop gebeurtenissen plaatsvonden. Overal om haar heen vielen heilige koeien uit haar kindertijd om. Alles stroomde; de veranderingen gingen zo snel, steeds sneller, tot het punt waarop ze het niet meer kon bijhouden. Toen ze onderaan de trap lag met de wasmand boven op zich, was het eerste wat ze dacht: gelukkig heb ik mijn euthanasiepillen. Die lagen klaar in haar kluis. Een enorme geruststelling. Als ze niet overeind had kunnen komen, had ze zich misschien net naar de kluis kunnen slepen.

Een rammelende kar met medicijnen deed haar opkijken. Ze kwam het revalidatiegebouw nauwelijks uit. Dezelfde mensen, met dezelfde uitgekauwde verhalen, zaten in dezelfde stoelen voor dezelfde tafel met dezelfde klok die dezelfde uren wegtikte als de dag ervoor. De televisiezaal met stomme spelletjes was haar uitzicht op de wereld geworden. Ze wilde weg, terug naar haar eigen huisje in de stad. Haar dochter

vertelde dat het niet kon. Ze voelde zich een paar maanden geleden nog zo energiek en had haar hulp van de zorg opgezegd. Eén keer had ze gebruik gemaakt van de zorg. Ze kreeg te horen dat ze weinig tijd hadden of waarom ze iets niet mochten doen. Daar moest gespecialiseerde hulp voor komen. Opnieuw moesten er gesprekken gevoerd en formulieren ingevuld worden. Ze werd gek van de regels van de thuiszorg.

‘Bezoek voor u, mevrouw Van Diepen. Uw dochter.’

Versuft keek ze op. Moeizaam pakte ze haar rollator en zei de mensen van haar afdeling gedag, wendde haar blik af, haalde diep adem en stapte naar buiten. Daar wierp ze een laatste blik op het revalidatiecentrum. Een zucht van verlichting ontsnapte aan haar lippen.

De krokussen en narcissen staken hun dichte kopjes door het gras. Fleur stond al te wachten naast de bordercollie.

‘Oma, zo fijn dat je er bent.’ Twee armen als een zachte wolk om Agnes heen. Ze rook het voorjaar in haar haren. ‘Ik had de eerste twee uur vrij.’ Ze lachte allerliefst, terwijl ze de hond aaide. Ze kriebelde het beest achter zijn oren. Diep in haar ogen danste een guitigheid.

‘Uit school kom ik bij je theedrinken, hoor.’ De verrukking van haar kleinkind deed Agnes’ hart opvlammen. Fleur pakte haar fiets, zwaaide en reed weg. Haar dochter Elsa pakte de rollator uit de auto en de post uit de brievenbus. ‘Eerst koffie, mam.’

Samen liepen ze naar de Noord-Hollandse stolp met mos op de verweerde dakpannen. Rondom de boerderij stonden oude iepen, daarachter een schuur, een hooiberg, kuilhoppen en een loopstal. Via de achterdeur van een aangebouwd schuurtje gingen ze de boerderij in, waar de warme kalveren-geur, koeienmest en kuilgras hun tegemoetkwam.

Agnes’ bril besloeg en ze pakte een zakdoek om hem schoon te poetsen. In deze stal hadden vroeger de koeien gestaan, die

stonden nu in de loopstal. Het grootste kalf, met schurftvlekken op de kop, keek hen aan. Ze wachtten even, want het jongbeest bolde haar rug. Met een boog belandde de poep in de grup. De kleine kalfjes lagen te slapen. Agnes rook nog een andere vreemde geur, maar zag niets verdachts. Een dikke koe stond onrustig op haar poten te drentelen. Agnes stopte en stak haar hand uit. Het beest snuffelde voorzichtig aan haar vingers. De geur beviel haar en voorzichtig mocht ze haar kop en hals aaien.

‘Kom mam, Willem wacht op ons.’

‘Dag, lief beest,’ fluisterde Agnes en strompelde achter haar dochter aan, richting de woonkeuken. Haar jas hing ze in de bijkeuken, een ruimte tussen de stal en woonkeuken. Sommige dingen veranderden nooit bij oude boerderijen. In het midden van de keuken stond een hoge, grote houten tafel met tafelzeil erop.

Willem zat op een van de degelijke stoelen die eromheen stonden. Hij stond op en begroette haar hartelijk. ‘Welkom, Agnes.’

‘Dag, Willem.’ Agnes bleef even staan en keek rond. Het ouderwetse fornuis met drie ovens, de open haard met Delftsblauwe tegels en de inloopkast stamden uit de tijd van Willems grootouders. Naast de schouw zaten de deuren van de bedstee. Die bedstee was nu in gebruik als extra kast, waar het familieservies in stond. Onder het keukenkleed bevond zich de kelder. De stierring, waarmee het luik open kon, was zichtbaar door een bolling en slijtplek in het vloerkleed. Willem zag haar blik.

‘Waarom zouden we dingen veranderen als dat niet nodig is?’ Hij kon zijn vrolijke lach niet onderdrukken. Zijn telefoon ging en hij liep van tafel.

‘Ga zitten, mam,’ zei Elsa verheugd en schonk koffie in. ‘We gaan straks het chalet bekijken. We hebben het prachtig ingericht.’ Nu glunderde ze van oor tot oor.

Willem kwam terug en legde zijn telefoon met een zucht op tafel. Zijn brede lach maakte plaats voor een bezorgde blik. ‘Stikstofuitstoot! Ik heb laatst het dak van de wagenschuur moeten vervangen, omdat er asbest in zat. Al die kortetermijnvisies. Toen ik die schuur bouwde was dat goed materiaal.’

Elsa knikte en vulde aan: ‘We hebben zonnepanelen op de nieuwe platen laten leggen, had ik je dat al verteld, mam?’ Ze stond op om de koektrommel te pakken. Aan tafel hadden ze een vaste plek. Willem tegenover Elsa. Bij het avondeten zat Max naast zijn vader en tegenover hem zat Fleur. Agnes’ kopje stond tussen hen in aan het hoofdeinde. Ze deed een beetje rietsuiker in haar koffie.

‘Mam, denk je om je botontkalking?’

Agnes knikte schuldbewust en legde haar hand even op haar dochters arm. Ze had natuurlijk gelijk. Er ontsnapte haar een windje. Meteen veranderde ze van onderwerp in de hoop dat niemand het had gehoord. ‘Ik rook een vreemde geur in de stal, Willem.’

‘De veearts heeft de hoornaanleg van de kalveren weggebrand.’

‘Doet dat geen pijn?’

‘Ze worden verdoofd, moeder. De hoorns groeien nu niet meer. Anders zouden de koeien elkaar flink kunnen verwonden in de loopstal.’

Ondertussen pakte Willem de post en sneed een envelop open met zijn zakmes. ‘Hondenbelasting!’ Demonstratief verscheurde hij de envelop. ‘Dat beest poept en pist verdorie op mijn eigen erf.’

Elsa knikte. ‘Weet je mam, we hebben een koe die moet kalven. Dadelijk kan je een geboorte zien.’

‘Het zal niet lang meer duren,’ vulde Willem aan. ‘Ik zorg goed voor mijn beesten hoor, moeder.’ Breed glimlachend keken ze haar aan.

Willem was twaalf jaar ouder dan Elsa, haar rots in de bran-

ding. Elsa had op het punt gestaan om naar India te gaan, toen ze met Willem thuiskwam. Haar reis ging niet door. Agnes kon zich geen groter contrast voorstellen. Zij droeg spijkerbroeken met gaten, topjes met kralen aan de zoom waaronder haar blote navel zichtbaar was en tweedehands jassen met bloemen erop geborduurd. In de stad viel ze niet op. Hier op het platteland verbaasde menigeen zich over de vrouw die Willem meenam naar zijn boerderij. Ze werd in het dorp rond de kerk als zedeloos gezien.

Agnes nam een slokje van haar koffie. Lekkere, ouderwetse filterkoffie.

Tegenwoordig stonden de kranten vol van zedeloosheid en religie, bedacht ze. Twee geloven op één kussen, daar slaapt de duivel tussen, werd er gezegd. Glimlachend dacht ze aan Willems antwoord indertijd: ‘We kruipen zo dicht bij elkaar op het kussen, dan kan de duivel er niet tussen.’

‘Nog even, dan gaan de koeien naar buiten, mam, en vanuit je kamer kun je ze zien. Hoe leuk is dat!’

‘Weet je, Agnes,’ vulde Willem met een ernstig gezicht aan, ‘buiten pissen is slecht, meer ammoniakuitstoot dan in een stal met een “luchtwasser”. Gegons van zo’n ding de hele dag om je kop.’ Bezorgd ging hij verder: ‘Op de landbouwschool leerde ik dat het meer en groter moest, anders overleefde je niet als boer. Al mijn investeringen zijn nu waardeloos, doordat de stikstofuitstoot van koeien moet worden beperkt.’ Misprijzend schoof hij zijn rekeningen aan de kant. ‘Ik ben alle milieueisen toch zo zat, weer nieuwe investeringen. Laten ze iets doen aan al die auto’s en aan het luchtverkeer. De Nederlandse boeren doen het hartstikke goed. We zijn de beste ter wereld. Ik zorg voor voedselzekerheid en ben goed voor mijn beesten. Dit stukje aarde zal ik met beleid aan mijn kind doorgeven.’

‘Rustig, Willem,’ zei Elsa. ‘Neem een koekje.’ Ze veranderde van onderwerp. ‘Kunnen we je ergens mee helpen, mam?’

Agnes schudde haar hoofd.

‘Doe je goed je oefeningen? En zullen we een noodplan doornemen?’

‘Een noodplan?’ Verbaasd keek Agnes haar dochter aan.

‘Nou, stel dat je uitglijdt in de douche, of...’

Ze merkte dat ze oud was. Het kwam vast door het revalidatiecentrum, daar lagen kwetsbaarheid en slachtofferschap dicht bij elkaar. Afwerend schudde ze haar hoofd. ‘Maak je geen zorgen, ik red me.’

‘Hier zal je opknappen.’ Haar dochter keek haar triomfantelijk aan.

Er werd geklopt op de keukendeur en meteen stapte een vrouw naar binnen. Agnes had de vrouw al eens eerder gezien, zij had jaren geleden in een oude woonboot gewoond naast deze boerderij. Voor zover ze wist woonde ze nu in Amsterdam en Elsa paste op haar zoontje als zij werkte.

‘Ha, Laura. Koffie?’

‘Lekker.’ Ze keek Agnes aan. ‘U moet mevrouw Van Diepen zijn.’ Ze gaf haar een hand. Toen zei ze tegen Elsa: ‘Ik kom Wish brengen.’

Wish strekte zijn handjes uit en riep: ‘Es, Es!’ Elsa pakte hem over, schonk met één hand koffie voor Laura in en vulde hun kopjes opnieuw. Willem goot een flinke plons verse, romige melk van eigen koeien in zijn koffie.

‘Willem, weet je dat Amsterdam het waterpeil wil laten stijgen, ook hier, voor meer natuur en om toeristen te trekken? Ze hebben er al een naam voor: Amsterdam Wetlands.’ Laura hield een dossier omhoog.

Willem trok een wenkbrauw op. ‘Komen hier dan melkschuitroutes met een uithangbord “De Gouden Eeuw in het echt”? Houd toch op. Het heeft me jaren gekost om deze bodem te ontwateren en onkruid te bestrijden. Ik heb zelfs percelen opnieuw moeten ploegen om goed grasland te creëren en nu zou ik mijn land weer terug moeten geven aan de natuur!’

‘Willem, dit is nieuw, je krijgt–’

‘Laura, ik werk al jaren samen met de natuur, maar ik wil geen compensatie om het waterpeil te laten stijgen. Moeten mijn koeien soms verzuipen?’

‘Nou, nou Willem, voor de weidevogels zou het een wallhalla kunnen worden en jij krijgt er extra subsidie voor.’

‘Het stikt hier van de dieren. Die natuurbeschermers, die willen belangeloos genieten, omdat er voor hen niets op het spel staat. Maar ik ben afhankelijk van deze natuur. Weet je wat ik zo gek vind? Voor natuurbeschermers is niet elk dier gelijk. Zij maken het verschil tussen exoten, zeldzame soorten en ook de plaats van een dier in de voedselpiramide speelt mee in hun waardering. Neem nou al die mensen die bezig zijn met onderzoeken om de vogelstand te behouden, het levert niets op. Elke week willen ze nesten komen zoeken. Mensen laten sporen achter en roofvogels hoeven maar de sporen te volgen vanuit de lucht naar een nest met eieren. Andere predatoren zien ook de tekens van de mens in het grasland en weten zo waar de nesten zijn. Dus als je het mij vraagt, jagen die vogelaars de weidevogels juist weg, vroeger barstte het hier ervan.’

‘Willem,’ zei Laura verbijsterd, ‘het zijn toch de vossen...’

‘Volgens mij is dat niet zo. Verder laat ik mijn land geen moeras worden met onkruid en pitrus erin.’

‘Het gaat ook over stikstof en de CO₂-uitstoot. Lees het gewoon.’ Laura overhandigde Willem het dossier.

‘Haal die ganzen alsjeblieft van mijn land, die geven een overbemesting van jewelste. Voor mijn koeien blijft er niet genoeg eten over.’

‘Willem houdt van zijn koeien,’ vergoelijkte Elsa, terwijl ze een houten schaapje van Wish aanpakte, die lief op de grond speelde.

‘Luister naar mijn woorden: er komt een andere tijd. Boeren zijn in de toekomst hard nodig. Hoe wil je anders alle mensen blijven voeden op deze aardbol?’ Hij keek Laura en Agnes om de beurt plots geamuseerd aan. ‘Wat is er mooier dan grasland met koeien en schapen erin? Varkens mag van mij

ook, hoewel het land zwart gaat zien, als bouwland.’ Willem lachte gewillig. Hij kon een hele dag wachten als het moest, hij wilde gelijk krijgen. ‘Dit is natuur, of niet soms? Kijk naar de ganzen, ze vreten liever van mijn grasland dan van het natuurland verderop.’

Alleen het gebrabbel van Wish onderbrak de stilte die volgde op Willems beschouwing.

Opeens kreeg Agnes het warm. Wat wist zij van het boerenleven of de natuur? Weinig, dus hield ze haar mond en dronk haar kopje leeg.

‘Deskundigen...’

‘Dieren kun je niet sturen, Laura,’ zei Willem en hij leunde relaxed naar achteren, ‘hoe moet die gans weten dat hij alleen op dat ene stukje grasland mag zitten en niet op het andere? Het enige nuttige wat ze hier gedaan hebben, is van de vuilnisbelt een natuurgebied maken. Al die rotzooi weg. Maar het gekke is dat er meer dieren op de vuilnisbelt zaten, dan nu in het aangelegde natuurgebied.’

Laura trok een grimas. ‘Ik moet gaan. We spreken er een andere keer over, Willem.’ Ze gaf haar zoon een dikke pakkerd en liep de deur uit.

Het geschuifel van stoelen en gerinkel van kopjes gaf aan dat het ook voor Agnes tijd was om op te staan. Het boerenleven zou wennen worden.

‘Vergeet je rollator niet, mam. Je zult opkijken van je mooie nieuwe huisje.’

De koe had gekalfd. Ze likte met haar grote tong de pasgeborene droog. Het kleintje schudde met haar kopje en haar snuit reikte omhoog naar haar moeder. Haar vacht was vochtig en haar lijfje trilde van inspanning toen ze probeerde te gaan staan. Willem tilde een achterpoot op. Het kalf viel.

‘Het is een kui.’ Hij pakte het dier op en legde haar in de kruiwagen. Wish keek met grote ogen naar Willem.

‘Mag het kalfje niet langer bij haar moeder blijven?’ vroeg Agnes.

‘Scheiden is hygiënischer en daarnaast weet ik nu precies hoeveel biest ze binnenkrijgt.’

‘Maar, Willem...’

‘Feiten, moeder. De stier heeft geweldige fokwaarden, ik wil dit kalf niet verliezen.’

Willem aaide Wish liefdevol over zijn haren en liep daarna weg met de kruiwagen. Wish stapte dapper met hem mee.

‘Kom, mam,’ zei Elsa. Bij Agnes drukte er iets op haar borst. Ze begon te zweten, strompelde door het schuurtje langs de waterput, naar buiten. Frisse lucht zou misschien het onaangename gevoel dat haar borst beklemde laten verdwijnen. Een kleine vijftig meter verder stond het mantelzorgchalet, compleet met veranda en schommelstoel. Elsa deed de deur open.

‘Je woning is voorzien van alle luxe, mam. Kijk eens wat een mooi uitzicht je hebt.’ Elsa trok haar moeders jas uit en hing die over een stoel. ‘De kapstok zal Willem binnenkort voor je ophangen.’

Agnes zag vanuit haar raam het erf en de landerijen. Een koppeltje hazen rende achter elkaar aan. Daarna keek ze rond in haar kamer. Haar inrichting was een allegaartje van snuisterijen, boeken en planten. Haar sofa stond hier in de hoek met de grote staande schemerlamp erachter. Erop lagen een kruk en een nieuwe wandelstok. Tegen de muur stond haar eiken dressoir met kleine kostbaarheden. Haar grootmoeders klok tikte. Ze hadden haar spullen netjes geordend neergezet.

‘Waar is mijn Singer-naaimachine?’

‘Je naait al jaren niet. Er zijn wat spullen naar de kringloopwinkel gegaan, mam, dat kon niet anders.’

Verward keek Agnes haar dochter aan. ‘En waar hebben jullie mijn...?’ Ze maakte een gebaar met haar arm om alle niet-ontdekte spullen aan te geven.